

LIETUVIŲ LIAUDIES DAINŲ TYRINĖJIMAS¹

Lietuvių liaudies dainos, kaip šis rinkinys rodo, daugiausia yra erotinės²: jose apdainuojami meilės ir džiaugsmo jausmai, piešiama šeimos gyvenimo laimė ir paprasčiausiu būdu parodomi švelnūs šeimos narių ir giminių santykiai. Šiuo atžvilgiu visas rinkinys sudaro tartum meilės ciklą – jos pirmąsias užuomazgas, atsiskleidimą įvairiausiais atspalviais ir išbaigimą vedybiniame gyvenime. Mes matom čia lietuvę mergelę jos vaikystės ir jaunystės dienomis (pirmos dienos), šalia triūsiančios motinos uoliai besidarbuojančią namuose: verpiančią, audžiančią, siuvinėjančią (2, 6, 14, 144 psl.*). Mes matome ją sužadėtinę su savo senoviniu, taip labai garbinamu, iš paprastų rūtų nupintu nuotakos vainiku. Matome ją gražiausią savo gyvenimo dieną iškilmingai pasipuošusią, bet kupiną liūdesio, atsisveikinančią su motina, seserimis ir draugėmis (26, 180 psl.) – su iškilme važiuojančią į savo būsimo vyro namus ir nenoromis, dažnai su ašaromis, nusiimančią išsaugotą vainiką (152, 176, 180 psl.). Matome ją pagaliau šeiminingą laimingame šeimos ratelyje, besidarbuojančią savo namuose, kieme ir darže taip pat uoliai, kaip pirma motinos namuose, betriūsiančią. Kartais regime ją ir nelaimingą – skubančią pas mylimąją motutę, norinčią jos tyliajame glėbyje išlieti savo sielvartus (160, 208, 213 psl.).

Visi šie santykiai pavaizduoti tokiomis įvairiomis formomis, kad aš nežinau, ar yra Europoje tauta, kuri būtų išreiškusi valstiečio pirkelės meilę tokia įvairių vestuvinių dainų. Čia patiekta vos pusė surinktos medžiagos, nes, viena, kitos dainos iš dalies tėra tik tos pačios temos atmainos, antra, ir jų atrodė pakankama šios rūšies-lietuvių liaudies dvasiai apibūdinti.

Prie dainų priskiriamos ir mįslių dainos (tolygios dainoms tonu ir metru), jų čia vieną paduodu:

Ai siuntė, siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.
O aš eidama, gaudžiai verkdamą,
Sutikau bernužį, jauną kerdužį.
– O kur tu eisi, mergyte mano?
O ko tu verki, jaunoji mano?
– Ai siuntė, siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.
– Eikis, mergyte, eikis, jaunoji,
Vis pagirėliais, vis pamarėliais, –
Ten tu rasi žalią pušytę.
Imk pušies šaką ir marės putos saują, –
Tai tu parneši savo anytėlei
Žiemužės šėką, vasaružės sniegą.

¹ Vertimo tekstas suvienodintas su jo ištraukomis, paskelbtomis *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatijoje*, Vilnius, 1957 m.

² Chrestomatijoje originalo žodis *erotischer* pakeistas į *meilės*, nes L. Rėza žodžiui erotinis teikė platesnę prasmę, negu šiandien šis žodis turi (žiūr. leidinio Liudvikas Rėza, *Lietuvių liaudies dainos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. XXVI–XXVII).

* Čia ir toliau puslapiai cituojami iš: Liudvikas Rėza, *Lietuvių liaudies dainos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958. (Red.)

Yra dar viena lietuvių dainų rūšis – giesmės, kurių tema yra arba pamokymas, kaip Donelaičio *Metai* (mano išversti ir išleisti Karaliaučiuje, 1818 m.; to paties autoriaus pasakos, arba pasakėčios, kartu su Ezopo pasakėčiomis mano išleistos lietuvių kalba Karaliaučiuje, 1824, in 8), arba religinis jausmas – tikrosios giesmės. Pastarosios yra gausiai šventėjų, arba pamaldžiujų lietuvių, eilijuojamos, bet iš jų dvelkia evangeliškų bažnytinių giesmių dvasia. Tačiau yra tarp jų ir gana originalių bei turiningų kūrinų. Jos visiškai skiriasi nuo dainų savo metru, stiliumi ir melodija.

Rečiausia yra trečioji lietuvių dainų rūšis – raudos, kurios išreiškia mirusių mylimųjų asmenų ilgesį. Rauda arba našlaitė ant savo motinos kapo:

Kas man sušildys rankas kojeles?
Kas šukuos mano galvelę?
Kas nupraus mano burnelę?
Kas kalbės meilės žodelį?

arba sodžiaus mergaitės aprauda savo draugės mirtį:

Kodėl gi tu numirei,
Ar neturėjai mielos motutės?
Kodėl gi tu numirei,
Ar neturėjai mylimos sesutės? ir t. t.

Dvi tokios raudos pateko ir į šį rinkinį (23 ir 83 psl. Palyginkit taip pat 251 psl.). Ši rūšis, susijusi savo kilme su senovinėmis laidotuvių apeigomis pagonybės laikais, bet krikščioniškųjų papročių išstumta, atrodo, beveik visai jau išnykusi. Kad senieji prūsai yra turėję panašių laidotuvių raudų, pasakoja mums daugiausia prūsų kronikų rašytojai. Hartknochas knygoje *Senoji ir naujoji Prūsija*³ sako: „Paprastieji senovės prūsų žmonės mazgodavo šiltu vandeniu ligonio kūną, atsiskyrus iš jo vėlei, aprengdavo dažniausiai baltais drabužiais, sodindavo ant kėdės ir šitaip dainuodavo raudą: Ai, ai, kodėl tu numirei? Ar tu neturėjai ko valgyti ir gerti? Tad kodėl tu numirei? – Tokiu būdu sumini mirusiojo visus turtus ir gėrybes: vaikus, artimuosius, arklius, avis ir t. t., įterpdami šiuos žodžius: Tad kodėl tu numirei? – Ir visa tai Lietuvoje ir Žemaitijoje dar neišnyko, – tokia rauda dar gana dažnai pasitaiko tarp valstiečių. Žodžiai: Halele, lele, y, procz tu umarl, kuriuos pateikia Melecijus⁴, nėra nei senoviški prūsiški, nei lietuviški, bet mozūriški; nes taip kalbėjo kaimiečiai jo laikais (apie 16 amžiaus vidurį) Lyko apylinkėse.

Tikroji *daina*, apie kurią čia ir bus kalbama, tokia, kokią mes ją radom, tėra, kaip atrodo, vien lietuvių tautoj išsivysčiusi ir žymaus tobulumo laipsnio pasiekusi. Latvių kalboje žodžio *daina* nėra, taip pat jai trūksta ir žodžių *dainuoti*, *dainuotojas* (meilės dainininkas), *dainiuvienė* (meilės dainininkė). Latviai vartoja tam tikslui *ziņģe* (iš vokiečių kalbos), arba *dziesma*, pvz., *kāzu dziesma* – vestuvinė daina. Latvių kalbai taip pat stinga žodžių: *marti*, sūnaus pati, *piršlys*, kurs prikalbinėja vesti (tekėti), *kraitis*, jaunosios atsineštas turtas, *palagis*, nuotakos vežimas, *palagas*, apdangalas, papuošalai aplink nuotakos vežimą, *svotas*, jaunosios palydovas, *uošvė*, jaunosios motina, *anyta*, vyro motina, *nuotaka*, jaunoji, parvesta į namus, ir daugelio kitų nuotakos papuošimo ir vestuvinių apeigų pavadinimų su subtiliausiais niuansais. Galbūt daug tokių pavadinimų iš latvių kalbos ilgainiui išnyko dėl stipraus vokiečių ir estų įsimašymo.

Dar mažiau galima tikėti, kad žodis *daina* būtų atsiradęs kaimynuose slavuose. Rusų kalboje turim *песн свадебная*, lenkų – *pieśń* (*piosenka*) *weselna* – vestuvinė daina ir *pieszczona melodia* – meili melodija; *lubowina* – mylimoji, *oblubienica* – nuotaka.

³ K. Hartknoch (1644–1687), *Alt und neues Preussen oder preussischer Historien zwei Teile*, 1684, p. 182.

⁴ Meletius, *De sacrificiis et idololatria veterum Prussorum – Epistola ad Sabinum*, 1551 m.

Lietuvių kalba, tiek imant žmonių santykius, tiek naminių gyvulių, namų apyvokos daiktų bei būtinausių gyvenimo reikmenų pavadinimus, išliko, palyginti, svetimos įtakos nepaliesta, nors šiaip joje gavo pilietybės teises didelė slaviškų žodžių dalis.

Lietuvių dainų savitumas, kuriuo jos skiriasi nuo kitų dainų, yra jų tikras natūralumas, jų nevaržomas paprastumas, atmetęs bet kokį pasakymų, vaizdų ir palyginimų dailinimą, trumpai tariant, visas poezijos puošmenas. Tuo jos iš pirmo žvilgsnio jau pasirodo kaip iš pačios liaudies kilę kūriniai. Iš dainos galima lengvai numanyti, ar svetima ranka yra prie jos prisidėjusi, arba ar žmogus, gerai pažįstąs klasikinę literatūrą, įsijautęs į liaudies dvasią ir imitavęs liaudies, dainą. Pavyzdžiui paėmę kai kurias vokiečių liaudies dainas, matome, kad jų forma menininko rankos sukurta, nors medžiaga paimta iš liaudies kūrybos. Net kai kuriose vėlesnėse serbų dainose galime įžiūrėti tokį senovinės liaudies kūrybos apdorojimą. Lietuvių dainos neturi jokių meninio apdorojimo pėdsakų. Jos visos, įskaitant ir tris dainas, išspausdintas Ruigio *Lietuvių kalbos tyrinėjime*, yra užrašytos iš lūpų valstiečių, kuriuos dažnai sunku būdavo įprašyti jas padainuoti.

Daugumas jų turi dar lokalinį koloritą. Galima lengvai atspėti vietą ir apylinkę, kurioj daina atsirado. Pavyzdžiui, dainoj „Du žveju“ 110 psl. minimi vardai *Rusnė*, *Varusnė* ir *Pakalnė* – kaimai, į kuriuos iriasi žvejai; tad ne be pagrindo darom išvadą, kad ši daina kilo Rusnės, dešinėsios Nemuno šakos, žiotyse. O jei dainoj p. 304⁵ ta pati upė vadinama *Nemunėliu*, tai yra tikras ženklas, kad šis kūrinys kilo toje apylinkėje, kur upė dar nepasidalijus į dvi šakas ir turi Nemuno vardą, t. y. netoli Tilžės arba Ragainės.

Daug šitų dainų laiko atžvilgiu yra susijusios su tam tikrais įvykiais, kurių metu jos atsirado. Ypač paskutiniai – 1813 ir 1814 m. karo⁶ įvykiai, sujudinę beveik visas Europos tautas, turėjo, kaip atrodo, įtakos ir Lietuvos krašto mūzai. Dainos „Karo vaiskas“ 126 psl., „Tėvs, sūnų į karą leidžias“ 166 psl., „Duktė žalnierienė“ 186 psl., „Jaunasis į vaiską jodams“ (192 psl.) ir kitos yra neabejotinai tuo laiku kilusios. „Žalnierių daina“ (248 psl.) aiškiai laikytina kūriniu, sukurtu tik Gdanskio apgulimo metu. Priešingai, dainoj „Negreits į karą joti“ (200 psl.) pasireiškia visai kitoniška dvasia, kuri buvo įprasta tais laikais, kai Prūsijos valstybėje veikė kantoniniai nuostatai⁷: raitelis neskuba balnoti savo žirgo, o seserys piktai džiaugiasi, kad išdidusis brolis yra pašauktas į kariuomenę. Tikrai ši daina kilusi praėjusiame šimtmečiuje, kai būsimąjį kareivį apraudodavo kaip mirusį. Įsidėmėtina taip pat daina apie baudžiavą, apie kurią jau užsiminta pastabose ir paaiškinimuose (315 psl.).

Kita savita lietuvių liaudies dainų žymė yra jausmo švelnumas ir nuoširdumas. Daugybė deminutyvų su galūnėmis *-inė*, *-ytė*, *-ėlė*, *-alė*, *-užė*, *-ytis*, *-atis*, *-utis*, *-inis*, *-ėlis* ir t. t., kurių gausumas vokiečių kalboje žėistų ausj, lietuvių dainoms suteikia tokį malonų žavesį, tokį mielą švelnumą ir patrauklumą, kuris užburia širdį. Jie išreiškia intymų toną, švelnų ryšį, nuoširdžią užuojautą, trumpai tariant, visa tai, kas vokiečių kalboje nusakoma žodžiais: hold, lieb, angenehm, anständig ir ehrwürdig⁸. Beveik kiekvienas daiktavardis gauna dainoje mažybinę galūnę, be kurios tikrai nebūtų galima jos dainuoti. Net veiksmožodžiams pridėdamas deminutyvinis skiemuo *-inu*, kad tuo būdu veiksmui būtų suteikta švelnumo ir intymumo. Reikia tik pažiūrėti į liaudies dainą 62 psl., kur beveik visi veiksmožodžiai turi galūnę *-inu*, ne parūpinamąją reikšmę (pasirūpinu), kad koks nors veiksmas būtų atliktas, kaip nurodo gramatikai (žr. Milkaus gramatikos 136 psl.), bet mažybine.

Išėjo tētužis, iškūprino

⁵ Originale nurodytas 2 psl., bet jame tokios dainos nėra.

⁶ Kalbama apie 1812 metų karą, nes, Napoleono armiją sumušus ir jos likučius išvijus iš Rusijos, karo veiksmai vyko Prūsijoje ir kitose Vakarų Europos šalyse.

⁷ Kiekvienas kariuomenės pulkas buvo sudaromas iš jam priskirto kantono (apygardos), o į karą imamas tokiu būdu žmogus vadinosi kantonistu.

⁸ Mielas, meilus, malonus, padorus, garbingas.

– pažodžiui reiškia: išėjo tėvelis, palengva išlingavo (švelniai ir tyliai).

Pūckelę prie šono ten dyrino

– reiškia: šautuvėlis prie šalies, ten žvalgosi, tykodamas slaptomis, atsargiai ir tyliai grobio. Taip ir visi kiti veiksmoždziai, net šurkščiai ir netauriai skambantieji, dėl galūnės *-inu* šioj dainoj įgauna švelnumo ir grakštumo.

Kartais deminutyvuose slypi ironija ir sąmojis, kaip, pavyzdžiui, dainoje 68 psl., kur vilkas vadinamas vilkeliu ir nabagėliu. O to paties žodžio pasikartojimas kiekviename posme, kai kiti žvėrys – kiškis, gegutė, gandras, katinas, lokys ir t. t. – taip pat vadinami nabagėliais, kontrastu dar sustiprinamas dainos sąmojis.

Pažymėtina, jog dainose vyrauja skaišti dorovė, pagarba moralumui ir padorumui. Nerasime nė vienos, net mažos, dainos, kurioje nepadoriomis užuominomis būtų peržengtos padorumo ir kuklumo ribos. Priešingai, jose dažnai matyti aukštas moralinis jautrumas, kuris rodo tautos būdo taurumą.

Forkelis muzikos istorijoje⁹ sako: „Liaudies daina, kokia ji yra mūsų laikais ir kokia daugiausia buvo praėjusiais amžiais, nėra tikras meno istorijos objektas. Jei ji atsiranda pačioje liaudyje, tai jos tekstas dažniausiai tėra paikas, be rimtesnės minties rimavimas arba nešvankios dviprasmybės, o melodija savo charakteriu yra tokia nereikšminga, kad ji lygiai gerai pritiktų ir kiekvienam kitam tekstui.“ Šio tvirtinimo visai negalima taikinti lietuvių liaudies dainoms. Nors jose nerandam gilios išminties (kas gi jos ieško liaudies dainose?), tačiau čia viskas teisingai mąstoma, giliai jaučiama ir dorovinga.

Sukauptas skausmas, švelni melancholija gaubia šias dainas palaimingu liūdesio šydu. Meilė čia nėra nesuvaldoma aistra, bet tasai pakilus, šventas gamtos jausmas, kuris leidžia nesugadintam žmogui nujausti, kad kažkas aukštesnio ir dieviško glūdi šiame nuostabiame sielos polinkyje. Osianas¹⁰ sako: „Tai laimė skausme, jei ramybė viešpatauja liūdinčių širdyje.“ Šis pasakymas visiškai tinka ir lietuvių dainoms. Iš jų dvelkia švelnus, elegiškas tonas, ir jis sklinda ne iš nesutramdomos, bet iš skaisčios, nekaltos, mylimo asmens skausmingai besiilginčios širdies. Palyginkim tiktai dainas 48, 52, 180, 296 psl. ir kitas nuotakos atsisveikinimo dainas: koks vidinis skausmas ir ilgesys jose išreikštas! Čia niekur neminimas bučiavimasis, rankos paspaudimas, žvilgsniai vogčiomis ir kiti meilės pareiškimo būdai, kuriuos leidžia kitų tautų išdailinta šnekamoji kalba; niekur neaprašinėjamas mylimosios grožis ir žavingumas. Pati meilė vos turi vardą, – ji dar tebėra toji šventa, žodžiais neišreiškiamo gamtos paslaptis, kurios nekalta širdis nedrįsta ištarti.

Labiausiai pažymėtina ypatybė, vyraujanti daugelyje dainų, yra senoji mitologija. Lietuvių tautoje krikščionybė buvo įvesta tik XV amžiaus pradžioje (1421 m. Žemaičiuose buvo įsteigtos pirmosios parapijos ir vyskupystė Medininkuose¹¹). Bet pagonybė laikėsi ilgai ir po reformacijos. Hercogas Albrechtas dar 1545 m. turėjo išleisti ediktą prieš pagoniškas apeigas Prūsijoje. XVII a. viduryje Pretorijus rado, – kaip jis rašo savo *Prūsijos įdomybėse*¹², – dar daug pagoniškų religinių apeigų įsiruties apylinkėje. Tik XVII–XVIII amžiaus pradžioje tuo energingai rūpinosi Fridrichas Vilhelmas I, kuris pats po Lietuvą¹³ dažnai važinėjo, steigė mokyklas ir tuo padėjo pamatus liaudies mokymui.

Nieko nuostabaus, kad jei šiame, taip vėlai krikščionybės šviesos apšviestame krašte iki šių dienų išliko prisiminimas pagoniškųjų dievybių – *Perkūno*, *Laimos*, *Giltinės*, *Bangpučio*, *Žemynos*, apie kurias jau buvo užsiminta pastabose ir paaiškinimuose prie dainų. Jos tebegyvena tautos dainose ir priežodžiuose, paveldėtose iš senovės laikų. Neabejotina, kad dainos, kuriose vaizduojami mitologiniai įvykiai, pvz.:

⁹ J. M. Forkel (1749–1818), *Allgemetae Geschichte der Musik*, II tomas, 771 psl.

¹⁰ Osianas – legendinis III a. keltų dainius, kurio poematos savo redakcijoje paskelbė Dž. Makfersonas (1762–1765 m.).

¹¹ Kitose Lietuvos dalyse krikščionybė buvo įvesta 1387 metais.

¹² Matthäus Prätorius, *Deliciae Prussicae oder Preussi-scne Schaubühne...* herausgegeben von Dr. William Pierson. Berlin, 1871.

¹³ Lietuva tuomet buvo vadinama lietuvių apgyventa Prūsijos valstybės dalis.

„Mėnesio svodba“ (92 psl.), „Aušrinė“ (220 psl.), yra sukurtos seniausiais pagonybės laikais. Kitos, kuriose mitologiniai įvaizdžiai minimi tarp kitko, pvz.: 272 psl. „Laimė šaukė“, 283, 291 psl. – apie saulę ir mėnesį, ir jų dukteris, 300 psl. – apie Žemyną, žemės motiną, 113 psl. – apie Bangputį – bangų dievaitį, 95 psl. – apie Perkūną ir kitus, – yra neginčijamai naujos dainos su įpintais senaisiais įvaizdžiais. Galbūt ir dažnas skaičiaus devynių vartojimas (kuriam krikščionybė neduoda jokio pagrindo). Juodas varnas, kaip liūdno žinios perdavėjas (171 psl.), lemtingų gulbių pasirodymai 101, 131 psl. ir kitos liaudies pažiūros, kilusios iš prieškrikščioniškųjų laikų.

Eilėdara, kuria sukurtos liaudies dainos, yra gana įvairios formos. Kai kurių dainų metras yra jambinis, kai kurių trochėjinis, kitų daktilinis, o dar kitų – mišrus.

[...]

Liudvikas Rėza, *Lietuvių liaudies dainos*: I, paruošė J. Jurginis ir B. Kmitas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, p. 327–339.